

חדשות בעתיקות - ספטמבר 2018

ד"ר צביקה צוק – ארכיאולוג הרשות

ד"ר הנרי קליר (Dr. Henry Cleere) 1926-2018

ד"ר הנרי קליר (בחולצה כתומה) בעת ביקור הערכה בתל מגידו

בצער רב שמעתי על הסתלקותו של הנרי קליר, אדם (מנטעש) ומומחה במקצועו.

לראשונה נפגשתי עם הנרי בשנת 2000 בבואו להעריך את המועמדות של מצדה כאתר מורשת עולמית. באותה שנה הצטרפה מדינת ישראל לאמנת המורשת העולמית של ארגון אונסקו וכל הקשור לתחום הזה היה חדש ולא מוכר לנו. הנרי היה אחד מראשוני המומחים מחו"ל עמם נפגשנו. שנים ספורות לאחר מכן הוא הגיע שוב לצורך ביצוע הערכה של תיק התלים המקראיים. האתרים בשני התיקים, שאותם העריך הנרי, הוכרזו אתרי מורשת עולמית.

הנרי היה ארכיאולוג במקצועו ומומחה בעל שם עולמי בנושא האמנה על סעיפיה השונים, אשר העריך או ביקר אישית במאות אתרים מוכרזים; לביצוע ההערכה בשטח

הוא נשלח מטעם איקומוס, הגוף המייצג לאונסקו בנושאי מורשת תרבותית. יצוין, כי יש בכוחו של המעריך בשטח מהדרג המקצועי להוריד מעל הפרק את הגשת התיק. הנרי ניהל את שליחויות ההערכה שלו בנועם ובחן כיאה לג'נטלמן אנגלי אף שבשעת הצורך לא חסך הערות, בדרך כלל הערות בונות. לצד מומחיותו היה אדם מסביר פנים, שעשה מלאכתו נאמנה והיה נעים ללוותו ולשמוע את הערותיו, שנאמרו מתוך רצון לתקן ולקדם אותנו. הנרי ראה במשימת ההערכה גם הזדמנות להנחות וללמד ולהעמידנו על דגשים באמנת אונסקו, שבאותה עת, כחדשים בתחום, לא היינו מודעים להם ולמעשה, הוא היה לנו אבן דרך ומדריך משמעותי בהטמעת האמנה. הנרי נקט בגישה של בית הלל בבחנו את אתר מצדה, וזאת, מן הסתם – בנוסף לערכי האתר – על שום אישיותו השוחרת טוב, מודעותו לראשוניות ההגשה, ואולי גם על רקע זיכרונותיו משירותו כקצין בארץ ישראל בימי המנדט הבריטי.

זכור לי המפגש של הנרי במצדה עם ראש עיריית ערד דאז, מר בצלאל טביב; מבלי שראש העירייה קבל הנחיות מקדימות לגבי מה רצוי להגיד, הוא סיפר ביוזמתו עד כמה מצדה חשובה ומשמעותית לתושבי עירו והנרי הנהן בשמחה. אחר כך הנרי ציין באוזנינו, וגם כתב בדו"ח ההערכה, עד כמה חשוב הקשר בין האתר לקהילה הסמוכה, נושא שהודגש בצורה כה אותנטית על ידי ראש עיריית ערד. הערה זו, על החשיבות שאונסקו מייחס לקשרי אתר-קהילה, שימשה נר לרגליו ובתיקים הבאים שהגשנו לארגון הקפדנו לשלב את ההיבט הזה.

דוגמא נוספת לגישתו החיובית של הנרי הינה התייחסותו לרכבל, שהיו שטענו, כי הוא פוגע במראה האותנטי של הר מצדה. הנרי אמנם ציין, כי הרכבל פוגע במידה כלשהי באותנטיות של מראה ההר אך מאחר שהוא מאפשר לרוב הגדול של המבקרים במצדה להגיע לבמת ההר ולראות שם את הדבר האמיתי – שרידי מצדה העתיקה, ניתן "לבלוע" זאת.

כאשר הנרי הגיע לבצע את ההערכה בשטח של התלים חצור, מגידו ובאר שבע, היינו כבר מנוסים יותר וחפים מכמה טעויות של טירונים. הפעם המפגש עמו היה כפגוש חבר ותיק והמשימה התנהלה במקצועיות וברוח טובה. עם זאת, הנרי בחוכמתו ובעדיניותו העיר כמה הערות חשובות, למשל לגבי הצורך בהרחבת שטחי אזור החץ של האתרים המועמדים; בצענו את אשר הציע, ומן הסתם בזכות זאת קיצרנו את הדרך להכרזה. לימים, בהכירנו את אישיותו החביבה ונכונותו לסייע, הרשינו לעצמנו להיוועץ בהנרי גם לגבי אתרים אחרים. יהי זכרו ברוך.

כתבה: אסתי בן חיים

"צייד הצבאים", מהדורת המאה השנייה לספירה בגליל!

תגלית מרתקת! האם יהודים בכפר שיחין במאה השנייה לספירה עסקו בציד צבאים כדי להכין יריעות קלף לכתובת ספרי תורה?

פרופ' מרדכי אביעם, מכון כנרת לארכיאולוגיה גלילית, מכללת כנרת

במהלך מחקר עצמות בעלי החיים שהתגלו בחפירה בכפר היהודי שיחין שבשטח הגן הלאומי צפורי, בגליל התחתון, שנערך על ידי ד"ר קרול קופ ממכון כנרת לארכיאולוגיה גלילית שבמכללת כנרת, התברר כי באופן חריג ביותר ביחס לאתרים אחרים שמוכרים, יש במאסף העצמות אחוז גבוה מאד של עצמות צבאים!

החפירה, שנערכה זו העונה השישית מטעם אוניברסיטת סמפורד באלבמה, ארה"ב, בראשותו של פרופ' גיימס ריילי סטריינג' בשיתוף עם מכון כנרת לארכיאולוגיה גלילית במכללת כנרת, בראשות פרופ' מרדכי אביעם, וכן עם פרופ' טום מקולה מאוניברסיטת קוסטל קרולינה, מתמקדת בחשיפת שרידי המתקנים לייצור כלי חרס שבהם היה היישוב מפורסם, כפי שעולה מהמשנה והתלמוד. בשנים הקודמות, וגם השנה, התגלו עדויות מעניינות לייצור סוגים שונים של כלי חרס, והייחוד העיקרי הוא גילוי מפעל לייצור נרות שמן מעוטרים, שעליו דווח בעבר גם כאן.

בתום העונה הנוכחית, הועברו עצמות בעלי החיים לזיהוי והתברר בבדיקה של ד"ר קופ כי למעלה מ-13% מהן הן של צבאים. זהו אחוז גבוה מאד ביחס לממצא באתרים אחרים, כולל בתקופות קדומות יותר, בהן הייתה חלק מכלכלת הבשר מבוססת על ציד. ההלכה היהודית לא עודדה ואפילו השתדלה למנוע ציד יונקים, בין השאר בגלל בעיות כשרות. אם כך, נראה כי מציאת כמות גדולה כזו של עצמות צבאים שניצודו קשורה לעניין אחר. וכך כתוב בתלמוד: "אמר רבי חייא: אני אעשה לתורה שלא תשתכח מישראל. מה אעשה? אלך ואזרע פשתן, ואסרוג רשתות, ואצוד צבאים, ואאכיל את הבשר ליתומים, ומן העורות אתקן מגילות, ואכתוב חמישה חומשי תורה, ואלך לעיר שאין בה מלמדי תינוקות, ואקריא לחמישה תינוקות חמישה חומשים, ואשנה לשישה תינוקות שישה סדרי משנה, ואומר להם: עד שאחזור ואבוא, הקריאו והשנו זה לזה. וכך אעשה שלא תשתכח תורה מישראל. וזהו שאמר רבי: גדולים מעשי חייא" (בבלי, כתובות דף קג ע"ב). רבי חייא חי בסוף המאה השנייה ובראשית המאה השלישית לספירה, היה אחד מגדולי החכמים ולאחר שעלה מבבל התיישב בטבריה,

אך הרבה לבקר בצפורי הסמוכה לשיחין בכדי להיפגש עם רבי יהודה הנשיא, עורך המשנה. מדבריו עולה בבירור כי ציד הצבאים במרחבי הגליל נועד לא רק לבשר אלא גם לעיבוד עורותיהם לקלף שעליו נכתבו ספרי תורה, מזוזות וקמיעות. מעדות רבי חייא עולה גם שהציד נעשה ברשתות ולא בכלי נשק, כדי שניתן יהיה לשחוט את בעל החיים שחיטה כשרה.

אתר שיחין נמצא בתחום הגן הלאומי צפורי ובמרחב הגדול של יער אלוני-שפרעם. גם היום ניתן לראות מדי פעם צבי בודד בין העצים. הכבישים החדשים והיישובים הצפופים בסביבה גרמו לכך, שהצבאים נעלמו כמעט לחלוטין מנוף צפורי ומסביבתה, אך הם מצויים במספרים גדולים ברמות הגליל המזרחי וברמת הגולן. הצבי הוא כמובן חיה מוגנת כיום אם כי בשרו נחשק מאד על ידי חלק מתושבי הגליל.

ד"ר רם בוכניק, ארכיאולוג ממכון כנרת לארכיאולוגיה גלילית, אשר שחזר ובדק את ממצאיה של קופ, מוסיף ואומר כי בבדיקה שנערכה בעבר במגילות מדבר יהודה התברר, כי חלק מהעורות שעליהם נכתבו ספרי הקודש היו אולי של צבאים, וכי במקורות תלמודיים וגם מאוחרים יותר יש המלצה להשתמש בעורות צבאים לקלף מגילות באשר הם רכים וטובים לכתובה.

כפי שידוע בציבור, מגילות קלף ועליהן טקסטים מקראיים או אחרים, השתמרו רק באזור היבש של הארץ, במדבר יהודה, אך הממצא של עצמות הצבאים בשיחין ביחד עם המקור התלמודי הברור, מצביעים על ייצור מגילות קלף בכפרי הגליל, שנמכרו בוודאי לסופרים שישבו בצפורי הבירה השכנה.

צבאים על דרך העפר המובילה לשיחין, קיץ 2018. צילום: טובי קליין

העדות הקדומה ביותר לייצור אלכוהול התגלתה במערת רקפת שבכרמל – מלפני 13 אלף שנים

פרופ' דני נדל, מכון זינמן לארכיאולוגיה, אוניברסיטת חיפה

העדות הקדומה ביותר לייצור אלכוהול, מלפני כ-13 אלף שנים, התגלתה במערת רקפת שבגן הלאומי הר הכרמל במחקר משותף של חוקרים מאוניברסיטת חיפה ואוניברסיטת סטנפורד. האלכוהול, ככל הנראה סוג של בירה מדגנים מותססים, יוצר על ידי בני התרבות הנטופית, שחיו באותה תקופה באזורנו, והוא מקדים בכחמשת אלפים שנים את העדות הקדומה ביותר עד כה, מצפון סין. "מערת רקפת אינה מפסיקה לחדש לנו על בני התרבות הנטופית המופלאה. כבר גילינו שהם קברו את מתיהם ושהם ריפדו את הקברים במצע של פרחים. גילינו את היכולות הטכנולוגיות שלהם דרך מגוון של כלים וכעת אנחנו מגלים שהם ייצרו בירה וצרכו אותה, ככל הנראה בטקסים מיוחדים", אמר פרופ' דני נדל ממכון זינמן לארכיאולוגיה של אוניברסיטת חיפה, שמוביל את החפירות במערת רקפת.

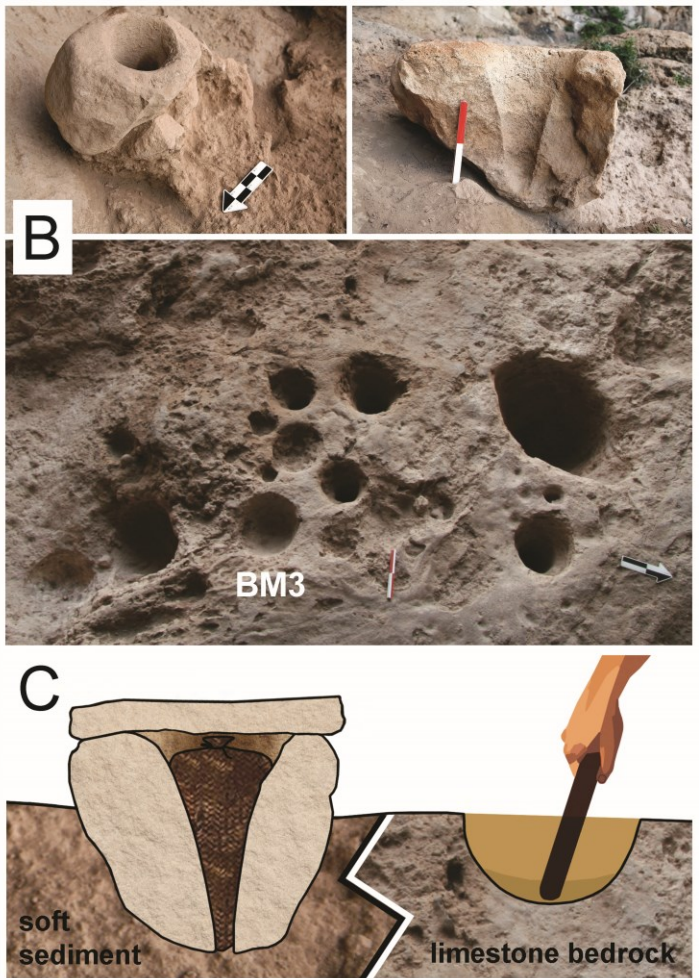
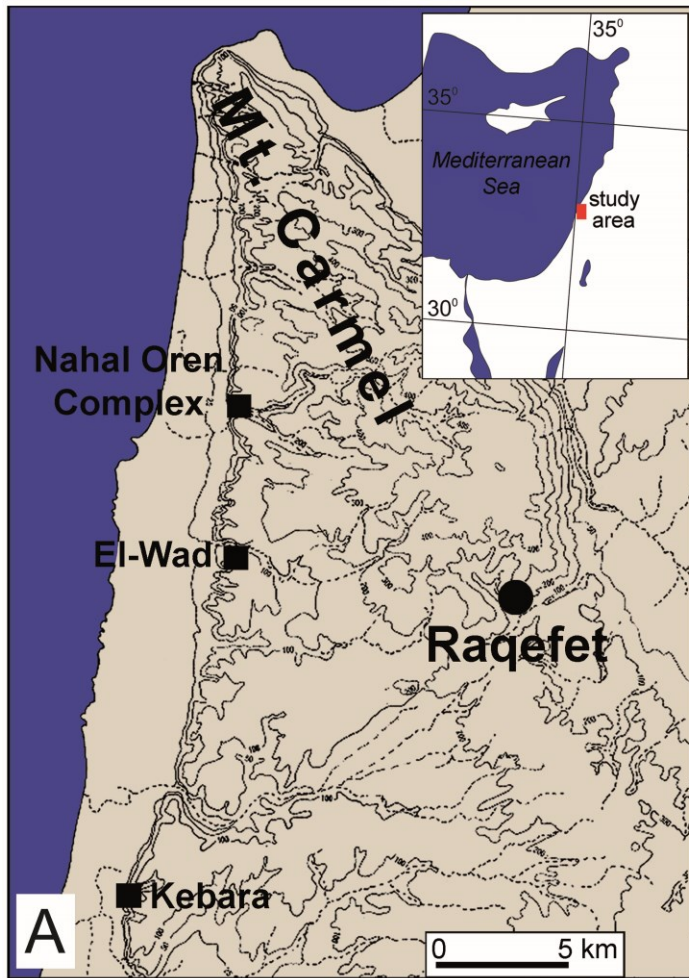
בני התרבות הנטופית, שחיו לפני כ-11,500-15,000 שנים, היו מן הראשונים בעולם לנטוש את חיי הנוודות ולעבור להתיישבות קבע הכוללת הקמת מבנים בעלי יסודות אבן. הר הכרמל היה מן החשובים והצפופים במערכת היישוב הנטופית, ואתרים נטופיים בכרמל ובסביבתו נחקרים על ידי ארכיאולוגים מאוניברסיטת חיפה כבר עשרות שנים. כאמור, במחקרים קודמים במערת רקפת גילה פרופ' נדל קברים נטופיים ועדויות לכך שהם רופדו במצע של פרחים ועלים. ממצא נוסף שנמצא באתר היה עשרות מכתשים החצובים באבן, בעומק של כמה עשרות סנטימטרים, שתוארכו ללפני כ-13 אלף שנים. המחקר הנוכחי, לו היו שותפים גם פרופ' דני רוזנברג מהמעבדה לחקר כלי אבן עתיקים במכון זינמן לארכיאולוגיה באוניברסיטת חיפה וחוקרים מאוניברסיטת סטנפורד, התמקד בבדיקה של שרידי עמילנים ופיטוליתים (צורות שונות של מינרל סיליקטי אמורפי הנוצרות בתוך הצמח), המייצגים שרידי משקעים שנמצאו בשלושה מהמכתשים האלה וכן במחקר של סימני שימוש מיקרוסקופיים. הבדיקה הראשונה הראתה עדויות לדגנים שונים שאוחסנו באותם מכתשים, בין היתר חיטה, שעורה ושיבולת שועל, וכן קטניות ופשתן. בבדיקה התגלו בשניים מתוך שלושת המכתשים שרידים מיקרוסקופיים של גרעיני עמילן שעברו שינויים מורפולוגיים המתאימים לשינויים שעובר גרגרן העמילן במקרה של התססה. לדברי החוקרים, העדויות מראות שהמכתשים שימשו לאחסון של דגנים לפני שלב ההתססה ואחריו. במכתש השלישי נמצאו עדויות לכך שהוא שימש לאחסון, אבל גם כמשטח עבודה שבו ניתן להכות ולכתוש את גרגרי הדגנים, שלב הכרחי בהתססה.

לדברי החוקרים, המזון אוחסן ככל הנראה בסוג של סלים שהקלו על הכנסת המזון למכתשים והוצאתם מהם, זאת לאור שאריות של סיבים שנמצאו גם הם בתחתית המכתשים. הבדיקה המיקרוסקופית העלתה עדויות לכך שהסיבים פותלו ועובדו בצורה שמתאימה לדפוס של סלים קלועים.

"חציבת המכתשים הללו בתוך האבן, ואחר כך ביצוע הפעולות הנדרשות כדי לייצר אלכוהול, דרשו מאמץ והתמקצעות גדולה, מה שמעיד על החשיבות הטקסית הרבה שבני התרבות הנטופית ייחסו לייצור האלכוהול. מכיוון שהם היו הראשונים להשקיע מאמץ ניכר גם בטקסי ומנהגי הקבורה שלהם, אין זה מן הנמנע שיצירת האלכוהול וצריכתו היו גם הן חלק מטקסי האשכבה של התרבות הנטופית", סיכם פרופ' נדל.

הכניסה למערת רקפת. צילום – דני נדל.

מיקום המערה, המכתשים ואופן יצירתם

מגוון מכתשים נטופיים חצובים לתוך רצפת מערת רקפת.
צילום – דני נדל.

לפרטים נוספים:
יובל גדות 052-5776674 ygadot@gmail.com
ג'ז עוזיאל 052-4769768 joeuziel@gmail.com
יחיאל זלנגר 052-4284840 yehiel@israntique.org.il

ברכות
עידו ברונו: מנכ"ל מוזיאון ישראל
ישראל חסון: מנכ"ל רשות העתיקות
דורון מירזיס: מנכ"ל חברת מוריה

הרצאות
לאה די סגני: הקיסר ואב המנזר בונים את ירושלים
חגי משגב: כהנים, כהנים גדולים ובני כהנים
יובל ברוך, דנית לוי, חני רייך:
מירושלים לבית היוצר של בניני האומה

מוזיאון ישראל ירושלים
The Israel Museum Jerusalem
מזכ"ל: ארז ארליך, ארז ארליך

ביום ד', 10 באוקטובר 2018,
(א' בחשוון תשע"ט) בשעה 19:30
באודיטוריום שפרינגר,
מוזיאון ישראל, ירושלים

ערב עיון מיוחד
חשיפה ראשונה
במוזיאון ישראל, ירושלים

חוקרים מדברים
על תגליות חדשות

ברכות
עידו ברונו: מנכ"ל מוזיאון ישראל
ישראל חסון: מנכ"ל רשות העתיקות
דורון מירזיס: מנכ"ל חברת מוריה

הרצאות
לאה די סגני: הקיסר ואב המנזר בונים את ירושלים
חגי משגב: כהנים, כהנים גדולים ובני כהנים
יובל ברוך, דנית לוי, חני רייך:
מירושלים לבית היוצר של בניני האומה

בחסות המכון לחקר ירושלים הקדומה

המכון לחקר ירושלים הקדומה
המכון לחקר ירושלים הקדומה
המכון לחקר ירושלים הקדומה

בסיוע:

רשות הטבע והגנים
רשות העתיקות
חברת מוריה

חידושים
בארכיאולוגיה
של ירושלים
וסביבותיה

הכנס השנים-עשר

הכנס יתקיים בימים ד-ה
10-11 באוקטובר 2018,
א-ב בחשוון תשע"ט

לפרטים נוספים:
יובל גדות 052-5776674 ygadot@gmail.com
ג'ז עוזיאל 052-4769768 joeuziel@gmail.com
יחיאל זלנגר 052-4284840 yehiel@israntique.org.il

יום ה, 11 באוקטובר (ב' בחשוון תשע"ט)			
אולם ע"ש דן וואסונג בבניין רבין למדעי היהדות באוניברסיטה העברית בירושלים			
8:30	התכנסות	11:50	יובל ברוך, אלכס ויגמן, אמיר ג'אנא, חני רייך: על שימור הקברים ותיעוד מנורות המקדש ביולה טורלונה, רומא
9:00	ברכות	12:00	כפיר ארביב, יוסי נגר, תהילה ליברמן: לחידתו של קבר אחים במגרש הרוסים
9:10	יחיאל זלנגר: ארכיאולוגיה, שימור ופיתוח במרחב ירושלים בשנת תשע"ח	12:20	אורית פלג-ברקת, מיכאל שטרן: בראש הפירמידה - מבנה נפש פירמידלי בחורבת מדרס
	מושב ראשון: להעביר את המסר - אמנות ואידאולוגיה בירושלים	12:40	עמית ראם: "כמו שאתם כך היינו, כמו שאנחנו אתם תהיו" - על מוות ומנהגי קבורה פרנקים בירושלים הצלבנית
	י"ד ומגיב: עירי ציפר	13:00	תגובה
9:30	הרצאת פתיחה:		
10:00	סלי אורן: סמלי יהודה: תרומת חפירות ירושלים	13:10	הפסקת צהריים
10:10	נדי נאמן: תגובה		
10:30	עידו קור: בחינה מחודשת של הממצא הגליפטי מירושלים משלהי תקופת הברזל		
10:30	אורטל מלך, אסף בן חיים: עדויות למבנה מונומנטלי ממערב להר הבית בשלהי ימי הבית השני		
10:50	תגובה		
11:00	הפסקת קפה		
11:20	חלוקת פרסים ומלגות:		
	פרסי המכון לחקר ירושלים הקדומה		
	מלגת דוד עמית		
	מושב שני: על קברים ונקברים - צורה וזהות בקבורה מירושלים ועד רומא ובחזרה		
	י"ד ומגיב: ליהיא חבס		
11:30	דניאלה רוסי, מריצה דרימנטו: חידושים במחקר הארכיאולוגי של הקטקומבות ביולה טורלונה, רומא	14:10	עומר שלו, נעמה ולצר, יצחק פז: מהעיר אל הכפר: המעבר בין תקופת הברונזה הקדומה 3 לתקופת הברונזה הביניימית בשפלת יהודה, מבט מרמת בית שמש
		14:30	שוה קיסליב, שרה טל, בנימין סטורצ'ן, סבינה קליימן: סוגרים את הפער - אור חדש על היישוב הכפרי בשפלת יהודה במעבר בין תקופת הברונזה המאוחרת והברזל
		14:50	יובל גדות, סיון מזרחי, ליאורה פרויד, דוד גלמן: איזה כפר כן זה? מבנים ופעילות חקלאית בצפון-מערב ירושלים בתקופת הברזל ג, המאה הז' לפסה"נ
15:10	מאיר אדדעי, ענבל סמאט, אדריאן בעז: חירבת אדאם - העורף החקלאי של כנסיית הקבר בתקופה הצלבנית		
15:30	תגובה		
15:40	הפסקת קפה		
	מושב רביעי: "ההצגה חייבת להימשך" התיאטרון ומעבר לו - חידושים בחקר איליה קפיטולינה		
	י"ד ומגיב: ניא שטיבל		
16:00	ג'ז עוזיאל, אבי סולומון ותהילה ליברמן: חדשות מהמבנה דמוי התיאטרון תחת קשת וילסון		
16:10	נחשון זנטון, תהילה ליברמן, מורן ח'בי: בין טרופיון לטטרנימפאון - חידוש הבניה בירושלים בין שנת 70 לבין המאה הב' לסה"נ		
16:30	רנן בקר: מבט אחר על יסוד איליה קפיטולינה - עיון נוסף במקורות חדשים וישנים		
16:50	אבנר אקר: מתחם הכינוס והאימונים (הקמפוס) של הלגיון העשירי פרנטסים מצפון לשער שכם?		
17:10	תגובה		
	מושב חגיגי: ירושלים שמות רבים לה - כתובות חדשות מירושלים		
	י"ד ומגיב: אהרן דמסקי		
17:20	חני רייך, יובל ברוך, דנית לוי: כתובת עברית המציינת את השם ירושלים מבניני האומה		
17:40	יואל אליצור: משמעות השם ירושלים		
17:50	נעילה		

חידת חודש ספטמבר

מה רואים והיכן?

(פתרונות עד 6.10.18 בלבד)

פתרון חידת חודש אוגוסט 2018

הפתרון : **מאגר המים** בגן לאומי כוכב הירדן. נמצא בצד המזרחי של האתר ונפחו כ-270 מ"ק (בעומק הנוכחי). מידותיו 13.6X7.4 מ' ועומקו המרבי 4 מ'. הטיח, בעובי 3-4 ס"מ, הודבק לקירות האבן בעזרת חרסים מהתקופה הצלבנית. עליו יש שכבת טרורטין של פחות מ-1 מ"מ. צבע הטיח לבן-חום בהיר עם שברי חרסים קטנים בגודל 5 מ"מ ואבקת חרסים.

רבים כתבו כי זהו בור מים ולא מאגר מים ואני מבקש לציין כי לדעתי בור מים הוא מכל קטן (עד כ-150 מ"ק לערך) וכאשר הנפח גדול יותר יש לקרוא למתקן **מאגר מים**.

פתרו נכונה לפי הסדר : ניר נדיבי, מיטל אהרון, אמיר פרוינדליך, יואב אבניאון, חגי דביר, חיים כראל, לוי דוד, דני הרמן, קרן לויזון, עודד מיוחס, אמיר ג'נאח, דני בינשטוק, יהונתן אורלין, עפר דגן, דקל שגב, יוספי דיטל, ד"ר נחום שגיב, אסף קסלר, לייזר בורנשטיין, אבי דוד, רוני מרום, מאיר כהנא, ד"ר אורן גוטפלד, גיל הרן, אחיה כהן-תבור, אורן שמואלי ויהונתן כלפה ואם שכחתי משהו, אתו הסליחה.

פרופ' זאב וייס העיר לנו בצדק כי נפלה טעות בתאריך של בית הכנסת בפתרון החידה הקודמת. "הפסיפס בכתב החידה שייך לבית הכנסת משכבה 2א בחמת טבריה שהוקם לדברי דותן לאחר רעידת האדמה של 306 לספירה, ולדברי אחרים במחצית השנייה של המאה הרביעית לספירה או אפילו בסופה". טל"ח.

